

NAMIK KEMAL VE ŞAİR EŞREF'İN ŞİİRLERİNDE HÜRRİYET

Liberty in the Poetry of Namık Kemal and Eşref the Poet

Ahmet USLU*

ÖZ

Bu çalışmada, Tanzimat Dönemi ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde önemli bir kavram olan hürriyetin, iki hürriyet aşığı şairin bakış açılarıyla incelenmesi ve karşılaştırması amaçlanmıştır. Hürriyet, her iki dönemde de dikkat çeken bir kavram olmuştur ve bu çalışma, şairlerin bu kavrama yönelik bakış açılarını ortaya koyarak dönemlerine özgü çözüm önerilerini ele almaktadır. İki şairin hürriyet anlayışları karşılaştırılarak, edebiyat tarihi açısından önemli bir kavramda görülen anlayış değişikliğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ne yoğunlaşan önceki çalışmalara ek olarak, Şair Eşref'in hürriyet algısı da Namık Kemal'e yazdığı nazire ve "Kaside-i Hürriyet" şiiri çerçevesinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Her iki şairin hürriyet kavramını ele aldığı şiirler, devrin sosyal ve siyasî şartları ile birlikte şairlerin bireysel düşünceleri çerçevesinde aralarındaki benzerlik ve farklar esas alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleri arasındaki şair ve yazarların hürriyet algıları, dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerini anlamada ve kavram değişimlerini gözlemlemede önemli bir etken olarak ele alınmıştır. Her iki şair de vatanın zor durumdan kurtulması ve hürriyetin gelmesi için yaşamlarını adayan iki önemli birer şahsiyettir. "Hürriyet Kasidesi" yenilikçi bir biçim ve içerik sunar-ken, Şair Eşref, nazire olarak bu kasideye cevap verir ve kendisi de bir "Kaside-i Hürriyet" adlı şiir yazar.

Anahtar Sözcükler: Yeni Türk Edebiyatı, Namık Kemal, Şair Eşref, Hürriyet Kasidesi, hürriyet.

ABSTRACT

In this study, the concept of freedom, which was significant during the Tanzimat Period and the Second Constitutional Period, is intended to be examined and compared through the perspectives of two poets who were enthusiasts of liberty. Freedom has been a prominent concept in both periods, and this study addresses the poets' perspectives on this concept, discussing their period-specific solutions. By comparing the views on freedom of the two poets, the aim is to highlight the shifts in understanding within an important literary concept throughout history. In addition to

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kütahya/Türkiye. E-posta: ahmet.uslu@dpu.edu.tr. ORCID: 0000-0001-9014-9797.

previous studies focusing on Namık Kemal's "Freedom Qasida," this research extensively explores the perception of freedom by the poet Şair Eşref through his response to Namık Kemal in the form of a nazire and his poem "Kaside-i Hürriyet." The poems in which both poets discuss the concept of freedom are compared based on the similarities and differences in their individual thoughts within the framework of the social and political conditions of the time. The perceptions of freedom by poets and writers between the Tanzimat and Second Constitutional Periods are considered a crucial factor in understanding the political and social developments of the time and observing changes in concepts. Both poets are significant personalities who devoted their lives for the liberation of the homeland and the advent of freedom. While Namık Kemal's "Freedom Qasida" presents an innovative form and content, Şair Eşref responds to this qasida with a nazire and writes his own poem titled "Kaside-i Hürriyet".

Keywords: Modern Turkish Literature, Namık Kemal, Şair Eşref, Hürriyet Kasidesi, liberty.

Giriş

Bu çalışmanın konusu Tanzimat Dönemi ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde önemli bir kavram olan hürriyetin, iki şairin perspektifleriyle incelenmesi ve karşılaştırılması olarak belirtilmiştir. Makale, hürriyetin her iki dönemde de önemli bir kavram olduğu ve çalışmanın bu kavrama yönelik şairlerin bakış açılarını ortaya koymayı ve dönemlerine özgü çözüm önerilerini eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu çalışmanın amacı, siyaseti, toplumu ve doğrudan birey olma yolunda ilerleyen Osmanlı insanını ilgilendirmesi açısından farklı anlayışları ortaya koyarak özellikle hürriyet kavramı üzerindeki değişimi, Namık Kemal ve Şair Eşref'in şiirlerinde yer alan hürriyet kavramı üzerinden göstermektir. Çalışmada, Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ne odaklanan önceki çalışmalara ek olarak, Şair Eşref'in hürriyet algısını da incelenmektedir. İki şairin hürriyet anlayışları karşılaştırılarak, edebiyat tarihinde önemli bir kavramda görülen anlayış değişikliğinin ortaya konulması çalışmayı önemli kılan bir özelliktir. Ayrıca, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleri arasındaki şair ve yazarların hürriyet algılarının, dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerini anlama ve kavram değişimlerini gözlemlene açısından önemli bir etken olarak ele alınması da çalışmayı salt bir şiir tahlili çalışmasından farklı bir hale getirmektedir.

Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi" birçok tahlil ve incelemeye konu edilmiştir. Mehmet Kaplan'la başlayan bu tahliller, şiiri toplumsal, siyasî ve bireysel açılardan ele alarak şairle birlikte devrin aydınlarının hürriyet kavramına olan bakış açıları yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu konuda en son yapı-

lan çalışma Âdem Çalışkan tarafından yapılan “Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesi ve Tahlili” (2014) adlı çalışmadır. Bu çalışma, gerek içerik gerek Namık Kemal ve hürriyet kavramları ile ilgili çalışmalar hakkında dipnotlarda geniş bir kaynakça sunması bakımından dikkate değerdir. Makalede yapılan çalışmalardan yararlanırken yeni çalışmalara da atıfta bulunulması ve hürriyet kavramına daha geniş bir perspektiften yaklaşılması bu çalışmayı daha da önemli hale getirmektedir. Namık Kemal ve hürriyet kavramı, Tanzimat döneminde yeni kavramlar, II. Meşrutiyet döneminde kavramlar konusunda son yıllarda yapılan yüksek lisans tezleri ve doktora tezleri, makaleler de kavramların uğradığı değişim ve yenileşmeye ışık tutmaktadır. Ancak Şair Eşref ve şiirleri hakkında çok fazla çalışma yapılmamış olması, özellikle “Hürriyet Kasidesi”ne yazdığı nazire ve “Kaside-i Hürriyet” adlı şiirlerinin inceleme ve tahlillere konu edilmemiş olması bir eksikliklerdir. Bu çalışma bu alandaki bir eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır.

Namık Kemal ve Şair Eşref’in hürriyet kavramını esas alan şiirlerinin ele alındığı bu çalışmada Hürriyet Kasidesi üzerine şimdiye kadar yapılmış çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan elde edilen yorumlar değerlendirilerek hürriyet kavramının Namık Kemal’deki karşılığı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Tanzimat aydınlarının genel olarak hürriyet algısı da incelenmiştir. Toplumsal, siyasî, bireysel anlamda hürriyet kavramının nasıl anlaşıldığı ve bu kavramın günlük hayata nasıl yansıtıldığı tahlil edilmiştir. İkinci olarak da Şair Eşref’in “Hürriyet Kasidesi”ne yazdığı nazire karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve değişen, değişmeyen unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. “Kaside-i Hürriyet” şiiri ise sadece hürriyet kavramı esas alınarak Şair Eşref’in hürriyet algısı incelenmiş, eleştirilerle birlikte çözüm önerileri de tahlil edilmiştir.

Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Hürriyet Kavramı Etrafında

Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen değişim ve dönüşümü siyasî amaçlarla birlikte toplumsal gelişimi de esas alır. Batı’daki hızlı değişimlerin etkisiyle, Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti’nde bazı temel kavramlar, özellikle hak, hürriyet, adalet, kanun, medeniyet gibi kavramlar, köklü bir değişime uğrar. Aydınlanma çağının temel kavramları, edebiyatımıza da yansiyarak önemli konular arasında yerini alır. Tanzimat dönemi, Osmanlı modernleşmesinin ilk adımlarının atıldığı bir dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde, Batılı anlamların kabul edilmesiyle birlikte, özellikle adalet kavramına büyük önem verilir. Tanzimat düşünürleri, adaletin hukuk ve şariat kurallarına uygun bir şekilde işletilmesini vurgularlar. Kanun kavramı da Tanzimat’la birlikte değişime uğramış, hukukun

toplumsal düzeni esas aldığı bir perspektife yönelir. Medeniyet kavramı ise Tanzimat döneminde en çok tartışılan kavramlardan biridir. Bu dönemde, Batılılaşma çabalarıyla birlikte medeniyet kavramı, Osmanlı kültüründen uzaklaşmanın bir ifadesi olarak da ele alınır.

Tanzimat düşünürleri, özellikle Namık Kemal, adalet kavramını din merkezli olarak açıklar ve şeriatın uygunluğuna göre tesis edilmesi gerektiğini vurgular. Adaletin insanların yaptığı kanunlarla değil, şeriatın uygunluğuna göre tesis edilmesi gerektiğini savunur. Kanun kavramı da Batılı anlamda ilk defa Tanzimat düşünürleri tarafından ele alınır. Namık Kemal, kanunun ilahi hükümlerden kaynaklanması gerektiğini ve Batılı anlamdaki kanunun, İslam'ın temel prensiplerinden sapmaya neden olabileceğini ifade eder. Medeniyet kavramı ise Osmanlı kültürüne uymayan Avrupa yaşam tarzının toplumda muhalefet yaratmasına neden olur.

Tanzimat dönemindeki değişim ve dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan diğer bir önemli kavram da hürriyettir. Hürriyet, Tanzimat düşünürleri arasında önemli bir yer tutar ve özellikle Namık Kemal, hürriyetin ilahi bir öğreti olduğunu savunur. Hürriyet, adaletin sağlanması için medeniyetin gerekliliği üzerine kurulmuş bir kavramdır. II. Meşrutiyet döneminde de hürriyet kavramı, özgürlük ve adalet arayışının bir parçası olarak ele alınır. Şair Eşref, hürriyeti toplumsal ve bireysel düzeyde savunur ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ortaya çıkan özgürlükçü anlayışı destekler. Bu bağlamda, Tanzimat döneminden II. Meşrutiyet dönemine kadar olan süreçte adalet, kanun, medeniyet ve hürriyet gibi kavramlar tartışma konusu olmayı sürdürür. Bu kavramların Batılı anlamları alınıp uygulanmaya çalışılmış, Osmanlı siyasî yapısı ile uyumsuz olan bu kavramların devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak yerine siyasî yapıda liyakatsiz insanların söz sahibi olmalarına neden olmuştur. Tanzimat dönemi şair ve yazarlarının ümitvar hayalleri, II. Meşrutiyet döneminde yapılan uygulamalarla yerini bir karamsarlık ve ümitsizliğe bırakır. İşin ehli olan insanların yönetimden uzaklaşarak liyakatsiz insanların başa geçmesi, toplumda da sıkıntılara neden olur. Tanzimatçıların kurmak istediği yeni düzen özellikle Jön Türklerin etkisiyle II. Meşrutiyet döneminde başarısızlıkla son bulur.

1879 Fransız İhtilali'nden sonra Batı'da başlayan hızlı değişim ve dönüşüm, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden itibaren bazı kavramları köklü bir şekilde değişime uğratmıştır. Aydınlanma çağıının temel kavramları olan hak, hürriyet, adalet, kanun, medeniyet gibi kavramların içeriğinin boşaltılması ve yeni anlamlar yüklenmesi, Tanzimat dönemi edebiyatçılarından başlayarak edebiyatımızda da vurgulanan önemli konular arasındadır.

Bu kavramlar üzerinde durularak kuramsallaştırılmaya çalışılması ve devletin kurtuluşu için bir çıkış noktası olarak ele alınması birçok tartışmayı beraberinde getirir (Solak, 2009: 1990). Osmanlı modernleşmesinin ilk adımları olarak kabul edilen Tanzimat ile birlikte, bu kavramlarda Batılı anlamların kabul edilmesinde değişimlerin görüldüğü bir dönemdir.

Tanzimat'tan sonra Tanzimat düşünürlerinin öncelikle üzerinde durdukları kavramların başında adalet gelir. Hak ve hukukun tatbiki olan adalet, devletin vazgeçilmez temelleri arasındadır. Bu kavram, Namık Kemal'e göre din merkeze alınarak açıklanabilir: "Hukuk" adlı makalesinin son paragrafında "Vaz-ı kanun edenlere göre hüsn-i mücerred nokta-i nazarından bed ile revabıtı zahire çıkarmaya çalışmaktan büyük bir vazife olamaz. Bizde hüsn ü kubhu şeriat tayin eder. Ebna-yı vatan arasında revatıbın hüsnü mücerrede muvafakati ise, yine vukuatın o mehakk-ı adalete tatbikiyle bilinir" (Namık Kemal, 1872: 2) ifadelerine yer veren şair, adaleti iyi ve kötü kavramlarıyla açıklayarak adaletin ilâhî bir öğreti olduğu düşüncesindedir. Bu nedenle adalet, Allah'ın sıfatı gibi tek, mutlak olduğu kadar da insanların hakkıdır. Adalet, ancak şeriatın uygunluğuna göre tayin edilmelidir. Şer'i kaideler, adaletin tesis edilmesi için yeterlidir. Adaletin insanların yaptığı kanunlarla tesis edilmesine ihtiyaç yoktur. Osmanlı Devleti'ndeki temel sorun adaletin işletilmemesidir. Namık Kemal, Batı'nın adalet konusunda ilerlemiş olmasını hâkimlerin karar verirken ayrıcalık göstermemelerine bağlar. Osmanlı Devleti ile Batı arasında adalet konusundaki tek fark budur. Şer'i kanunların ayrıcalık gösterilmeden işletilmesi adaleti tesis edebilecektir. Namık Kemal, adil olmayan bir davranış sergilendiğinde, toplumun bütün bireyleri tarafından desteklense dahi, bunu adalet olarak kabul etmez. Adaletin aksine istibdat olacağını söyler. Tanzimat şairlerinin önde gelen isimleri Namık Kemal ve Ziya Paşa şer'i hükümlerin yerine Batı'nın kanunlarının getirilmesine karşıdır.

Kanun kavramı da Tanzimat ile birlikte değişime uğrayan kelimelerden biridir. Şer'i kanunlarla yönetilen Osmanlı Devleti'nin çöküşünde bu kanunların yetersiz kaldığı düşüncesi, Batı aydınlanmasını okumaya çalışan Tanzimatçıların da ortak bir düşüncesi haline gelir. Hukuk kavramı ile birlikte ele alınan kanun, bireylerin toplumsal düzendeki uyumlarını esas alır. Bu nedenle Tanzimat'ın ilanıyla birlikte aydınlar, "yöneticileri siyasi, sosyal, askeri, ekonomik gibi alanlarda yaşanan olumsuzluklara son verip, yeni bir düzen kurma çabaları içerisine girmişlerdir" (Öztürk, 2019: 200). Bu dönemde kanun veya anayasa kavramı yerine "nizamât-ı esasiye" ve "kavanin-i esasiye" kavramları kullanılır. Namık Kemal, Batı kanunlarının aynen alınıp uygu-

lanmasına karşıdır. Namık Kemal, kanunların çok farklı toplumlarda aynen alınıp uygulanmasının doğru olmadığını düşünen Montesquieu ile aynı düşünür: “Doğaya en uygun yönetim şeklinin, söz konusu şekilde yönetilecek halkın tabiatına en uygun düzenlemeye sahip yönetim şekli olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır... ..Kanunlar uygulandıkları halkla öyle özdeşleşmelidir ki, bir ulusun kanunlarının başka bir ulusa uygun düşmesi ancak çok büyük tesadüf olabilir” (Montesquieu, 2019: 9). Namık Kemal kanun kavramını “Tercümede kanun kelimesi suret-i umumiyede olarak (kanun) bazı mücazat ile tehdit tarikiyle birtakım ef’ali işlemek veyahut işlememek mecburiyeti tahmil için vaz olunmuş bir kaidedir ki heyet-i içtimaiye içinde muhafaza-i asayiş ile ağraz-ı nefsanıyyenin ika edebileceği münazaatı men etmek veyahut hiç olmazsa teskin eylemek maksadına mebnidir” (Namık Kemal, 1876: 65) şeklinde açıklar. Kanun kelimesinin ilâhî hükümlerin dışında insanlar tarafından yapılmasını da doğru bulmaz. Batılı anlamdaki kanun, ilahi kanun koyucunun ayetlerinin yerine konulmaya çalışılan bir kavramdır. Kanunun beşerîleştirilmesi, dinden uzaklaşmanın ve ilahi kanunların inkârı anlamlarına gelmektedir.

Medeniyet, Tanzimat döneminde en çok tartışılan kavramlardan biridir. Batılılaşmak, çağdaşlaşmak, muasırlaşmak, terakki, modernleşmek gibi kavramlarla ilişkili olarak kullanılan medeniyet, Şerif Mardin’e göre Osmanlı kültürüne uyuşmaktan uzak olan Avrupaî yaşam tarzının halk arasında medeniyete karşı bir muhalifliğin oluşmasına da etki etmiştir (Mardin, 2018: 21-79). Şinasi için taassuptan kurtulmak anlamına gelen medeniyet, Namık Kemal’de terakki kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılır. Medeniyet, devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulmasının tek çaresidir. Hürriyetin sağlanması için de medeniyet gereklidir: “Bu kadar milel-i mütemeddineye karşı kabil midir ki akvam-ı gayr-i mütemeddine hürriyetlerini muhafaza edebilsinler” (Namık Kemal, 1873: 1).

Tanzimat döneminde değişime ve gelişime uğrayan diğer bir kavram da hak, hürriyet, adalet, kanun, medeniyet kavramları ile yakından ilişkili olan hürriyet kavramıdır. Hürriyetin gerçek anlamda sağlanabilmesi için adaletin, kanunun, medeniyetin tam olarak anlaşılması ve hayata geçirilmesi gerekir.

İnsanlık tarihi boyunca en çok üzerinde durulan ve tartışılan kavramlardan biri olan hürriyet, siyaset, hukuk, teoloji, bilim, ekonomi vb. birçok alanda farklı anlam ve tanımlamalara sahiptir. Cemil Meriç’in ifadesiyle hürriyet, “Çağdan çağa, ülkeden ülkeye, insandan insana değişen bir mefhum: Hürriyet. Konduğu çiçeğin rengini alan Hint kelebeği”dir (Meriç, 2017: 196). Arapça kökenli hürriyet kelimesi, İslam literatüründe köle olmamak, soylu olmak,

şerefli olmak anlamlarıyla tanımlanmaktadır (Akpınar, 2008: 4). 19. yüzyıl- da ise kelime hürlük, azatlık, serbestiyet, özgürlük, soyluluk gibi anlamları- nın yanı sıra bir kişi veya kurumun kanuni haklara sahip olması ve bu hakla- rının korunması özgürlüğü anlamlarında kullanılır (Çağrı, 1998: 502).

Hürriyet, Tanzimat dönemi ve sonrasında en önemli kavramlarından biri haline gelir. Batı terminolojisinde “kişisel statü hukukunun gelişmesi, klasik hakikat ve öğrenme kodlarının çözülmesi, eşitlik ve haklar fikrinin yaygın- laşması, sözleşme ve meşrutiyet fikirlerinin ortaya çıkması, hak arayışının bireyin uhdesindeki siyasi bir vazifeye dönüşmesi, kadercilik karşısında irade *hürriyeti* ve aktivizmin yerleşmesi, uzmanlaşma ve özerklik“ (Özhazar, 2019: 121) anlamlarını taşıyan hürriyet kelimesi, Tanzimat’tan sonra bu anlamlara zaman içinde ve yavaş yavaş ulaşır. Yeni Osmanlılar tarafından “hürriyet” kelimesi, “istibdat” kelimesinin zıddı olarak siyasi bir kavram olarak ele alınır. Tanzimat düşünürleri tarafından üzerinde durulan bu kavram, Batılı an- lamda ilk defa Sadık Rifat Paşa tarafından kullanılır (Ülken, 2019: 56). Sadık Rifat Paşa, “hürriyet” kelimesini toplumsal yaşamın ağırlık merkezinin bireye kayması ile birlikte bir hak olarak anlamlandırır. Hak düşüncesi “muntazam ve mazbut bir kanun telakkisi ile yeni bir devlet teşkilatını kurmak fikrini ken- diliğinden getirir” (Doğan, 2014: 85-86). Fransız İhtilali’nden önce halkın devlet için bir “mahluk” olduğu düşüncesi değişerek devletin halk için var olduğu düşüncesi egemen olur. Devletin görevi de bireylerin doğuştan var olan özgürlüklerini korumak için gerekli düzenlemeleri yapmaktır. Tanzimat şair ve yazarları, hürriyet kelimesine ayrı bir önem verirler. Her biri hürriyet kelimesini kullanmasa da eserlerinde hürriyet kelimesini bireysel bir hak kavramı olarak işlerler.

Tanzimat döneminde yeni bir devlet, yeni bir toplum ve insan oluşturma amacıyla yola çıkıldı. Bu dönemde, istibdat kelimesine karşı kullanılan hür- riyet, daha sonraları da istibdat dönemlerinde konu edildi. Başlangıçta siya- si bir kavram olarak ele alınan hürriyet kelimesi zamanla anlam değişimi ve gelişimine uğrasa da öz bakımından değişmez. Tanzimat şairi Namık Kemal ile II. Meşrutiyet dönemi şairi Şair Eşref arasında hürriyet kelimesi anlam bakımından farklılıklar taşır.

Namık Kemal, “toplum içinde hürriyet” ile “toplum halinde hürriyet” arasında hem içerik hem de kavramsal uzanımları açısından bir ayırım yapar (Tanpınar, 2012: 420). Şerif Mardin, hürriyet kavramının Namık Kemal’in buluşu olduğunu iddia eder (Mardin, 2015: 361). Namık Kemal’in hürriyet kavramına teolojik ve ahlaki açıdan yaklaşması, onun bu kelimeye ayrı bir önem vermesinin sebepleri arasındadır.

İnsanın hür olarak doğduğu ve tabii olarak bu ilahi veriden istifade etmek zorunda olduğu düşüncesi, Namık Kemal'in hürriyete olan bu özel önemini vurgular. "Hürriyet bir ferdin her istediğini (diğer bir ferdin veya umumun hürriyetini ihlal etmemek şartıyla) icraya muktedir olmasına itlak olunur. Evet, mademki bir adama feyyâz-ı kudret vesait vermiştir kimseye zararı dokunmayacak arzularını icra etmesine kimse mâni olamaz" ifadeleri, hürriyeti "bir ihsan-ı ilahi" olarak tanımlar. Namık Kemal, bir kişinin başka birinin üzerinde bu hürriyeti kısıtlayıcı bir hak ve tasarrufa sahip olamayacağını belirtir. "Bir cemiyet içinde hukuk-ı müşterek vardır. Fakat ferde hiç taallûku olmaksızın yalnız içtima üzerine terettüp eder bir hakk-ı umumî aklen mevcut olamaz. Çünkü hukukun mazharı insandır, insan ise tabii infirad ve istiklâl halindedir. Umum namına o istiklâl taarruz etmekte hiçbir ferdin kat'ân hakkı olamaz. Her kimse kendi âleminin padişahıdır" (Namık Kemal, 2005: 124).

Tanzimat'la birlikte siyasi ve toplumsal hayata giren hürriyet kelimesini kısaca ifade edecek olursak, genellikle "istibdat" kelimesinin zıddı olarak daha çok siyasi anlamıyla kullanılır. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ve 1876'da Kanun-i Esasi ile birlikte Meşrutiyet'in ilanı, bu devir düşünürlerinin hürriyet kelimesinden beklentisini, yeterince olmasa da karşılar. Ancak II. Abdülhamid ile başlayan ve 33 sene devam eden istibdat dönemi, dönemin düşünürlerini, şair ve yazarlarını tekrar bir hürriyet arayışına yöneltir. Bu dönemde hürriyet, vatanın selamete ermesi için arzulanan bir kavramdır. II. Meşrutiyet dönemine kadar gazetelere genel olarak bakıldığında, en büyük vurgunun hak ve hürriyetler konusunda yapıldığı görülmektedir. Meşrutiyet genellikle liberal demokrasi çerçevesinde açıklanır (Dağlar, 2008: 145).

II. Meşrutiyet döneminde şiir yazan ve Meşrutiyet'in ilanından sonra kaymakam olarak bir kasabaya atanan Şair Eşref, Namık Kemal gibi bir hürriyet aşığıdır. "Eşref'le karşılaştırabileceğimiz biricik şahsiyet varsa ancak Namık Kemal'dir; çünkü ikisi de hayatlarının başından sonlarına kadar vatanın uğradığı felâketlere biri inleyerek, öteki söverek ağlamışlardır" (Yücebaş, 1984: 425). Şair Eşref'in Paris'te vatanın selameti için Avrupa'ya kaçan Türklerle bir araya gelerek vatanın istibdattan kurtulması için çalışmalarında bulunması, hürriyet anlayışının Tanzimat'tan sonra da çok değişmediğinin ve toplumsal hürriyetin esas alındığının bir göstergesidir. O yıllarda Şair Eşref'in toplumsal ve kişisel hürriyete dair şapka ve fes konusunda yazdığı şu dörtlük oldukça ilginçtir:

Surete etme nazar, sîrete bak ârif isen,
Cam gibi cevher-i imân da nümâyan olmaz

İtikadımca benim Avrupa'da bir âdem,
Şapka giymekle gâvur, fesle Müslüman olmaz! (Yücebaş, 1984: 10).

Şair Eşref'in bu dörtlüğünden, dogmatik kurallara karşı bir hürriyet anlayışı- na sahip olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra da itirazlarına devam eder: "Hayata ilk defa gözlerini Gelenbe nahiye- sinin yeşil ormanlarına, sonsuz zümrüt ovalarına açmış olduğundan olacak Eşref, hürriyet mania ve engellerine hiçbir vakit tahammül gösterememiştir. O, serbest ve gülbüz ruhunun, dar vücudu içine sıkışıp kalmış olmasından bile muztarip ve şikâyetçidir. Yine bu sebeple olacak ki (hürriyet)i dar çerçe- ve içinde çevrelemek isteyen meşrutiyet idaresine bile daima isyankâr bir vaziyet almıştır; hatta gördüğü her güzel şeye de kanaat etmez ve daha iyisini istediğinden ona da itiraz ederdi" (Yücebaş, 1984: 109). Şair Eşref'in hürriyet anlayışı, kendisine rol model olarak kabul ettiği Namık Kemal'i bile bazı noktalarda eleştirmesine neden olur:

Eşref, taparcasına sevdiği Namık Kemal'in bile:

(Biz ol nesl-i kerim-i dünde-i Osmâniyânız kim) mısraındaki Os- manlılığın dar çerçevesini kırarak hürriyet üstadına:

Neden Osmanlıyız bilmem, ki biz Türk oğluyuz yâhû

Yalancı şâhit olduk, gitti! Beyhude şahâdetten, mukabelesiyle üs- tündeki âriyet sıfatını silker, atar (Yücebaş, 1984: 111).

Şair Eşref, istibdadın din ve halifelik kisvesi altında yapıldığını düşündü- ğü için bunu cehalet olarak görür. Bu nedenle hocalık kıyafetine bürünen kişilere de düşmanlık besler, hatta onları boğdurmak bile ister. Kadınlar için de hürriyet isteyen Şair Eşref, onların esir yaşamalarına razı olmaz: "Hele bütün ömrünü beraber geçireceği bir erkeği intihapta kadının rey sahibi olamamasını bir manzumesinde pek mantıksız ve haksız bulur" (Yücebaş, 1984: 111).

Hürriyet, hak, adalet, kanun, medeniyet ve diğer kavramlarla bir bütün oluşturur. Bu kavramlar, Tanzimat düşünürleri arasında farklı yorumlara sebep olsa da değişimin gerçekleşmesi, tüm bu farklılıklara rağmen ortak bir zeminde ilerlemeyi sürdürür. Bu çalışmada, temel olarak hürriyet kavra- mındaki değişimi ve farklılaşmayı Tanzimat şairi Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi" ile II. Meşrutiyet dönemi şairi Şair Eşref'in Namık Kemal'in şiirine yazdığı nazire ve "Kaside-i Hürriyet" şiirleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Namık Kemal, Hürriyet Kasidesi'ni Magosa'dan döndükten sonra *Vakit Gazetesi*'nde "Besâlet-i Osmâniyye ve Hamiyyet-i İnsâniyye" başlığı altında

yayımlar (Namık Kemal, 1876: 236; Göçgün, 1999). Kısa adıyla tanınan bu kaside “Hürriyet Kasidesi, Kaîde-i Besâlet, Besâlet Kasidesi” (Gürlek, 1988: 103), “Vatan Kasidesi” olarak da adlandırılır. Kaside önce *Vakit Gazetesi*, nr. 236, 2 Haziran 1293 (1876) içinde “iki beyit eksiğiyle daha sonra birkaç beytinde değişiklik yapılarak” (Karaalioğlu, 1982: 246) bir bütün halinde Sırbistan ve Karabağ isyanlarının başladığı (Uçman, 2006: 236) yıllarda neşredilir (Çalışkan, 2014: 85). Kasidenin yazılmasında iki ana sebepten bahsedilebilir. Birinci sebep, bu devirde devletin kötü gidişatını durdurmak ve dağılma görüntüsü veren vatanın kurtulması için gösterilen siyasî tavrın bir karşılığı, kısaca vatan endişesi ilk sebep olarak görülebilir. İkinci sebep ise yine Şinasi'nin önderliğinde başlayan yeni insan tipine bir kıyafet olarak düşünüülerek yazılmış olduğu söylenilebilir. Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan adalet, eşitlik, demokrasi kavramlarının yanında hürriyet de önemli bir yer tutar.

II. Meşrutiyet döneminde hürriyet kavramını ele alan Şair Eşref'in hürriyet kavramını esas alan iki şiirinden bahsedebiliriz. İlk şiiri Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'ni tehzil amacıyla yazdığı naziredir. “Manzume” (Huyugüzel ve Çağın, 2006: 164-168), “Namık Kemal'e Nazîre” (Yücebaş, 1984: 311-314) başlığı ile yayımlanan bu şiir 1910 yılında kaleme alınır. İkinci şiiri ise 6 Haziran 1327'de (1911) yazdığı 5 Temmuz 1928-6 Ağustos 1928 tarihleri arasında *Vakit Gazetesi*'nde (Yücebaş, 1984: 351-363) yayımlanan “Tercüman-ı Millet Yahut Kaside-i Hürriyet” adlı şiiridir. Bu şiirin kaside mi yoksa muhammes mi olduğu konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Hilmi Yücebaş ve Cevdet Kudret, şiiri kaside gibi alarak öndeki üç mısranın Eşref'e ait olmadığını, o devirde birçok şairin Eşref'in adını kullanarak kasideyi tahmis ederek onun adıyla yayınladığı fikrindedir. Bu açıklamayı Cevdet Kudret yapar (Huyugüzel ve Çağın, 2006: 164-168). Ancak Ömer Faruk Huyugüzel ve Şerife Çağın'ın hazırladıkları *Eşref Bütün Eserleri* adlı kitapta şiir bentler halinde beşlik olarak muhammes nazım biçimi ile alınır. Biz bu çalışmada tartışmaların dışında Hilmi Yücebaş'ın kaside nazım biçimi ile yayınladığı şeklini kullanmayı uygun buluyoruz.

Namık Kemal'in “Hürriyet Kasidesi” ve Şair Eşref'in Naziresi

Tanzimat şairi Namık Kemal'in, biçim ve içerik açısından yeni bir yaklaşımla kaleme aldığı “Hürriyet Kasidesi”, genel olarak Tanzimat'ın hürriyet anlayışının bir yansımasıdır. Devletin ve milletin içinde bulunduğu durumu gözlemleyen ve geleceğe yönelik ümit dolu mısralarıyla, “Hürriyet Kasidesi”, döneminin önemini ifade eder. II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle başlayan istibdat dönemine rağmen, hürriyet isteği devrin düşünce liderlerinde, şairlerde hiç eksilmez. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde etkili olan Jön Türk-

lerin devlet yönetimini ele geçirmesi ve Aydınlanma çağının anlamsal farklılığa taşıdığı kavramların istenilen şekilde olmaması, yeni bir haykırışa kapı aralar. Şair Eşref, önce Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ne nazire yazarak, daha sonra "Kaside-i Hürriyet" başlıklı şiiriyle hürriyet kelimesini yeniden ele alır. Aradan geçen otuz yıl, siyasi ve toplumsal anlamda Namık Kemal'in şiirinde geçen ümit dolu beklentilerin karşılanmadığı gibi daha da gerilemesine yol açmıştır. İki farklı siyasi dönemin hürriyet anlayışlarının karşılaştırılması, Osmanlı Devleti'nin aydınlanma ve modernleşme sürecinde izlediği yolu gösteren bir gösterge niteliğindedir.

Namık Kemal, "hürriyet-i efkâr, hakimiyet-i ahali ve usul-i meşveret" gibi siyasî talepler içerisinde tanımladığı hürriyet kavramını, devletin geri kalmışlığına çare bulma, devletin nasıl kurtulabileceğine ilişkin önerilerde bulunma gibi amaçlar çerçevesinde ele alır. Mithat Durmuş, "Hürriyet Kasidesi" üzerinden bir tez ortaya koyar:

Hürriyet Kasidesi'nde söz konusu edilen romantik tarzın ve yüksek sesle söylenen belagatin millet olgusu yanında bir amacı da insanın özgürlük problemidir. Özgürlük, Hürriyet Kasidesi'nde insanın şartlarının iyileştirilmesi, kişiler arası eşitliğin sağlanması, adaletsizliğin önüne geçilmesi ve hürriyet fikrinin bir demokrasi kültürü çerçevesinde tesis edilmesini vurgular. Aydınlanma düşüncesinin insanı merkeze alan eğilimi, elbette Batı kültürünü yakından tecrübe eden Namık Kemal için bir sentezi kaçınılmaz yapar. Fakat Namık Kemal, sanılanın aksine edebî münakaşaları ve politik eleştirileri bakımından aykırı bir uzlaşmazlığın ve aksiyonun portresini vermiş olsa da geleneksel düşünceyle bağı çok güçlüdür (Durmuş, 2014: 240-250).

Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ni Encümen-i Dâniş'ten Leskofçalı Galib'in Divanı'ndaki bir beyitten etkilenererek kaleme alır. 31 beyitten oluşan "Hürriyet Kasidesi" Mehmet Kaplan'ın yaptığı tahlile göre "1-14. Beyitler sosyal idealler, 15 - 17. Beyitler tarih duygusu, 18 - 24. Beyitler ferdî kahramanlık, 25 - 31. Beyitler hürriyet aşkı" (Kaplan, 1998: 39 - 46) bölümlerine ayrılabilir. Şair Eşref'in tehzil ettiği naziresinde de aynı bölümler söz konusudur. Her iki şiir de "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün" aruz kalıbı ile yazılmıştır.

Namık Kemal, "Hürriyet Kasidesi"nin ilk beytinde "hükümetin doğruluktan ayrıldığını görüp ayrıldıklarını" ifade ederek, sadece kendi durumu için değil, aynı düşüncede olan diğer Jön Türklerin devlet memuriyetinden ayrıl-

dıklarını belirtir. Şair Eşref, Namık Kemal'in bu ifadesinden sonra otuz yıl geçmesine rağmen herhangi bir değişiklik olmadığını ve artık hükümetin doğruyu bulacağına dair umutlarını kestiklerini ifade eder. Ancak, ayrılmalarının Namık Kemal gibi şan ve şerefle değil, rezaletle devlet işinden çekilmek üzere olduklarını vurgular. Geçen süre zarfında iyileşme veya değişme olmadığı gibi durumun daha da kötüleştiğini belirtir.

Genel olarak 1-14. beyitler arasında Namık Kemal'in sosyal idealler üzerinde durması ve eleştirilere rağmen umutlu bir tavır sergilemesi önemlidir. Beyitlerde, milletin şu anki durumunun, hakir olduğunun düşünülmesinin, aslında milletin değerinden bir şey kaybetmediği anlamına gelmediği vurgulanır. Halka hizmet, mazluma yardım etmek, vatan toprağı olanlar için çekilen zorluklar bir görev olarak görülür. Zalimlerin yardımcısı aşağılık insanlardır ve hayatın kıymetini bilenler geçici zevkleri ebedî zevklere tercih ederler. Namık Kemal, şan ve şöhretin geçici zevkler olduğunu ve bu nedenle alçakgönüllülüğün önemli bir özellik olduğunu vurgular. Ayrıca, akıl sahiplerinin pişmanlık duyması ve çalışmayı artırmasıyla başarının sağlanabileceğini ifade eder. Beyitlerde birlik ve beraberliğin, milletin kalbindeki birleşme duygusuyla mümkün olacağı ve güç sahibi olanların bu gücüyle dünyayı idare edebileceği vurgulanır. Milletin farklı düşüncelere sahip olmasının hayırlı sonuçlar doğurabileceği belirtilirken, güç sahibi olanların ayaklarının yere sağlam basması gerektiği ifade edilir. Şair, milletin şu anki tembelliğinin geçici olduğunu ve kaderin zamanı geldiğinde hükmünü vereceğini ifade eder. Namık Kemal, içinde bulunan durumun, aslanın ayağına zincir takılmış gibi görünmesine rağmen, milletin güçsüz olmadığını ve bu durumun sadece bir zorunluluktan kaynaklandığını belirtir.

Şair Eşref, Namık Kemal'in ümit verici ifadeleri karşısında daha kötümser bir tablo çizer. Namık Kemal'in geleceğe dönük umutları ve hayallerinin gerçekleşmediğini belirtir. Şair Eşref'e göre, millet hakir görülmüş, şanı eksilmiş, kıymeti düşmüştür. Hizmet ehli kalmamış, herkes birer hafiye olmuştur. Şair, milletin durumunu ve zamanın insanlarının vatan toprağı değil katil zehri olduğunu ifade eder. Yardımsever insanların dahi cefa zehrinden kurtulamayacağını belirtir. Padişahın yardımcılarının, hizmet adı altında cinayet işleyen erbaplar olduğunu iddia eder. Şair Eşref, uzun ömür isteyen insanların gardiyanlar tarafından canlarını kurtardıklarını, çünkü zaten hükümetin insanları öldürdüğünü söyler. Saygın insanların öldükten sonra ondan sonra yerine gelenlerin iş yapmadığını, bu nedenle rezaletten kurtuluş olmadığını ifade eder. Milletin farklı düşüncelere sahip olmasının hapis kapılarını açtığını, ümmetin farklı düşüncelere sahip olmasının sürgün sebebi

olduğunu söyler. Zلزهه olmazsa yerin titremeyeceğini, metanet yokluğunun yürekleri hoplattığını belirtir. Görünenin aydınlatmasa da güneşin hâlâ doğduğunu ifade eder ve felek milletteki basiret yokluğundan utanmaz mı diye sorar. Şair Eşref, bir maymunun nasıl yirmi milyon aslanı zincire vurduğunu, zincirli aslanların bu hakarettten utanması gerektiğini dile getirir. Yıldızların ışığından kör olmuş gözlerin kör olmasını, kabiliyeti yerde kalmış kişilerin yaratılışlarından utanmasını ifade eder.

Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"nin ilk bölümünde durum tespiti yapmasının yanı sıra geleceğe dair umutlu ifadeler kullanarak hürriyet arzusunu dile getirdiği görülüyor. Ancak Şair Eşref, Namık Kemal'in hayallerinin ve isteklerinin gerçekleşmediğini ve hatta her şeyin daha da geriye gittiğini ifade eder. Milletin durumu, devlet erkânının hizmet ehli dediği kişileri hafiyeleştirmesi, milletin farklı sözler söylemesinin bir zenginlik değil ölümleri için bir bahane olması gibi unsurları eleştirir. Şair Eşref'in tehzil naziresinde, Namık Kemal'in ayağına zincir vurulmuş bir aslana benzetilmesine katılmaz ve tam aksine bir maymunun yirmi milyon aslanı zincirlemiş olduğunu ifade eder. Şair, zincire vurulmuş aslanların utanması gerektiğini savunarak mevcut sisteme bir başkaldırıda bulunur ve eğer bu yapılmazsa Namık Kemal'in hayal ettiği hürriyetin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını belirtir.

Mehmet Kaplan'ın "Hürriyet Kasidesi" için oluşturduğu bölümlerden ikincisi, 15-17. beyitleri içeren ve tarih duygusunu içine alan bölümdür. Namık Kemal, bu bölümde milletin köklerine ve bu köklerin şehadet kanyla karışmış mayaya sahip olduğunu belirterek, bu sayede yeniden Osmanlı milleti olarak canlanacağına dair umutlarını ifade eder. Çünkü Osmanlı milleti, küçücük bir aşiretten bir cihan devleti yaratmayı başarmıştır. Namık Kemal'in bu görüşlerine karşı çıkan Şair Eşref, öncelikle Osmanlılık düşüncesini reddeder ve Osmanlı olmayı yalan söylemek olarak kabul eder:

Neden Osmanlıyız bilmem ki, biz Türkoğluyuz yâhu!
Yalancı şahit olduk gitti bîhûde şehadetten.

Şair Eşref'in Osmanlılık düşüncesinden Türklük düşüncesine geçmesinde, o dönemde etkileri görülmeye başlayan Türkçülük akımının etkisi vardır. Namık Kemal'in milleti yeniden Osmanlı çatısı altında toplama düşüncesine karşı, Şair Eşref Türklük vurgusu yapar ve kurtuluşun reçetesinin ulus millet olmaktan geçtiğini savunur. Şair Eşref, "Hürriyet Kasidesi"nin 17. beytine bir nazire yazmaz.

“Hürriyet Kasidesi”nin 18-24. beyitleri, ferdî kahramanlık duygusunu işler. Namık Kemal, bu bölümde ideal insan tipinin özelliklerini sıralayarak mücadeleden korkmayan, gerekirse canını bile vermeye hazır olan, makam ve mevki peşinde koşmayan, tek amacı vatan ve millet olan ve bu amacın verdiği güçle adaletsizliğin üstesinden gelebilen insanları ideal insan tipi olarak belirtir. Şair Eşref ise Namık Kemal’in çizdiği ideal insanı eleştirir ve onları pespaye bir şekilde tasvir eder: “Hürriyet kavgası artık meyhanelerde konuşuluyor. Ama bu kişilerin tırnağını kessen meydandan kaçan korkak kişilerdir. Herkesin katılacağı bir hücum olmazsa değil, biz çocuklarımız da bu esaretten kurtulamaz. Zaman öyle bir hızlı geçsin ki bir yıldız sönüp gitsin benim başka bir ümidim kalmadı. Vatan bir deryada kaptansız bir gemiye döndü. Bela dalgalarından delinmiş ve batmak üzere. Korku ve ümit bilmem, benim makamım meleklerden de yücedir. Hükümet kapısından herhangi bir yardım ve iş de istemiyorum.”

Şair Eşref, “Hürriyet Kasidesi”nin 24. beytine de nazire yazmaz. Ferdî kahramanlık duygusunun işlendiği bu beyitlerde, Namık Kemal milletteki hamiyet duygusundan ümitlidir, ancak Şair Eşref için aradan geçen otuz yıl umutsuz bir tablo ortaya çıkarmıştır. İnsanlar meyhanede hürriyet nutukları atarken icraata geçme konusunda samimi değillerdir. Her iki şair de hükümetten bütün ümidini kesmiş, kendi vatan ve millet sevgilerinin hükümete bağlı çalışmaktan daha üstün olduğunu vurgular.

25-31. beyitlerde hürriyet aşkının konu edildiği “Hürriyet Kasidesi”nde, Namık Kemal, “Zulüm ve adaletsizlikle hürriyet yok edilemez. Gücün yetiyorsa insanlardan idraki kaldır. Mert insanlarla kavga etmeyi bırak, çünkü onların vatan sevgisi senin kılıcını eritir. Gönüldeki çalışma azmi cevhere benzer. Baskı ve şiddet ne kadar ağır olursa olsun bu cevher ezilmez. Hürriyetin güzel yüzü, büyüleyici bir yüzdür. Esaretten kurtulsak da şimdi de hürriyetin esiri olduk. Ey yaralı kükreyen aslan! Senin gezdiğin yerler şimdi köpeklerle kaldı. Artık gaflet uykusundan uyan.” şeklindeki beyitlerde hürriyetin anlamını açıklar. Hürriyetin zulüm ve adaletsizlikle ortadan kaldırılamayacağını, mert insanlarla kavgadan ziyade vatan sevgisiyle başarılacağını belirtir. Gönüldeki azmin, baskı ve şiddeti aşabilecek bir cevhere benzediğini ifade eder. Hürriyetin güzel bir yüzü olduğunu ancak şu anda esir olduğunu dile getirir. Yaralı kükreyen aslan metaforuyla milletin zor bir durumda olduğunu ifade eder ve gaflet uykusundan uyanma çağrısı yapar.

Şair Eşref, “Hürriyet Kasidesi”nin bu bölümünde 28., 29., 30. beyitlere nazire yazmaz. Hürriyetin gelmesini Namık Kemal’in milletteki azme ve gayrete bağlamasına karşılık, Şair Eşref hürriyetin sağlanmasını hükümdarın

hem saltanattan hem hilafetten feragat etmesine bağlar. “O zalim, mert insanlardan korkmaz, çekinmez. Elinden gelse vatan için dökülen kavgadan helva yaptırır. Millette bir vatan sevgisi varsa da onu savunacak ve adaletsizliğe karşı duracak bir cesaret yoktur. Bu nedenle de baskı karşısında eziliyoruz. Ey hürriyet, bir defa güneşe gözük de bu millet de aydınlığa çıksın, esaretten kurtulsun. Peygamberinin ve Namık Kemal’in aşkına şu milleti gaflet uykusundan uyandır.” diye yazarak Namık Kemal’in ideal insan tanımını eleştirir. Şair Eşref, daha genel ifadelerle değil bizzat Padişah II. Abdülhamid’i hedef alarak onu eleştirir ve hürriyetin gerçekleşmesi için hükümet değişikliği çağrısında bulunur. İnsanların ümidi kalmamış olsa da Şair Eşref, dua ile bitirerek Allah’tan yardım diler ve zulmün devam etmemesi için Hz. Peygamber ve Namık Kemal’in vatanperverliği yüzü suyu hürmetinde milleti tekrar uyandırmasını temenni eder.

Namık Kemal’in “Hürriyet Kasidesi” ile Şair Eşref’in bu kasidelerine yazdığı tehzil manzumesi arasında oldukça farklı bir anlam durumu bulunmaktadır. Namık Kemal, hürriyetin ancak mücadele ile kazanılabileceğine inanmaktadır ve bunun için bir bedel ödenmesi gerektiğini vurgular. Milletlin içerisindeki azim, gayret, çalışkanlık, mertlik, cesaret gibi özelliklerin ve vatan sevgisiyle yoğrulmuş hamurun, hürriyetin gerçekleşmesi için yeterli niteliklere sahip olduğunu ifade eder. Toplumsal birlikteliği savunarak, milletin farklı düşüncelere sahip olmasını zenginlik olarak görmekte ve bu değerlerin yakın gelecekte gün yüzüne çıkarak hürriyetin geleceğine dair güvenini şiirinde açıkça dile getirmektedir. Ancak Şair Eşref, 30 yıl gibi bir süre zarfında II. Abdülhamid’in istibdat yönetimini gözlemleyerek, Namık Kemal’in iyimser düşüncelerinin gerçekleşmediğini ve durumun daha da kötüleştiğini gözlemlemiştir. Milletlin değerlerini kaybettiğini, kendi kimliğinden vazgeçerek korku ve baskı ile yönetilmeyi tercih ettiğini dile getirir. Vatan hizmetine adanmış insanların, hafiyelik kurumu aracılığıyla iftiraya uğrayarak cezalandırıldığını belirtir. Azimli, çalışkan ve cesur bireylerin ise bu özelliklerinin bedelini canlarıyla ödediğini ifade eder. Namık Kemal’in birlik ve beraberlik düşüncesiyle milletin farklı düşüncelere sahip olmasını zenginlik olarak görmesi, geçen 30 yılda anlamsız hale gelmiştir. Farklı düşüncelere sahip bireylerin öldürüldüğü ya da sürgüne gönderildiği bir ortamda milletin cesaretini kaybettiğini ifade eder. Şair Eşref, II. Abdülhamid için “maymun” ifadesini kullanmaktan çekinmez ve 20 milyon insanın esaret içinde yaşadığını belirtir. Namık Kemal’in kurtuluş reçetesi olarak gördüğü Osmanlı çatısı altında birleşme düşüncesi, Şair Eşref tarafından reddedilir. Şair, Osmanlılık düşüncesine karşı Türk kimliğini ön plana çıkarır ve saltanat ile hilafetin mil-

letin hürriyetini elde etmesi için bir kılıf olduğunu düşünmektedir. Namık Kemal'in anlattığı hürriyet aşığı, mert, cesur ve eylemci insanların artık var olmadığını savunur. Hürriyet, meyhanelerde sadece konuşulan bir konu olmuştur. Şair Eşref ve Namık Kemal'in ortak noktası, artık devletten bir iş veya görev beklentisinin olmamasıdır. Şair Eşref, ferdi kahramanlık duygularını işlediği beyitlerde açık bir şekilde Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'ndan indirilmesi gerektiğini ifade ederek bu yönde bir çağrı yapar:

Felek bir hızlı devretsin de bir yıldız sukût etsin
Benim yoktur ümidim başka bir cidd-i azimetten
(...)
Ne mümkün başka türlü bizce istihsal-i hürriyet
Çalış, hünkârı kaldır ortadan, hal' et hilafetten (Yücebaş, 1984: 313).

Namık Kemal için, gerçek hürriyetin insanların akıl ve idraki ile elde edileceği temel bir inançtır. Bu nedenle hiçbir zulüm, baskı veya şiddet, hürriyet düşüncesini engelleyemez; bu düşünce her zaman var olacaktır. İnsanlar, baskı altında gibi görünseler de hürriyet düşüncesinden vazgeçmezler. Şu anda millet ve ümmetin üzerinde bir gaflet uykusu bulunmaktadır. Ancak bu gaflet uykusundan uyandıklarında, sahip oldukları özellikler milleti tekrar özgürleştirecektir.

Öte yandan, Şair Eşref, vatanperverlik ve mertlik gibi değerlerin neredeyse yok olduğundan, menfaatin her şeyin üzerinde tutulduğundan şikayetçidir. Vatan sevgisinin eyleme dönüşmediği sürece anlamsız olduğunu vurgular. "Hürriyet Kasidesi"nin son beytine yazdığı nazire, onun Namık Kemal'e olan hayranlığını gösterir. Her ne kadar aynı düşüncelere sahip olsa da Şair Eşref, II. Abdülhamid dönemindeki baskı, şiddet ve istibdadın insanlarda cesareti azalttığını ve korku ile yönetilen bir hükümetin toplumdaki etkilerini gerçekçi bir dille ifade eder. Son beyit, aslında Namık Kemal ile hürriyet konusundaki çoğu düşüncede fikir birliği içinde olduğunu ortaya koyar:

Resûl-allah ile Namık Kemal'in aşkına yâ Rab,
Şu bed-baht ümmeti artık uyandır hâb-ı gafletten (Yücebaş, 1984: 314).

"Tercüman-ı Millet Yahut Kaside-i Hürriyet"

Şair Eşref, Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ne nazire yazdıktan sonra, kendi bağımsız "Kaside-i Hürriyet"i kaleme alır. 211 beyitten oluşan bu şiir, 6 Haziran 327/19 Haziran 1911 tarihinde Vakıf Gazetesi'nde yayımlanır. Şiir, Vakıf gazetesinde "Kaside-i Hürriyet, 1324/1908'de 10 Temmuz inkılâbından

başlayarak o tarihteki meclisin hizip hareketlerine kadar memleketin siyasî manzarasını Eşref gözûyle görür ve Eşref lisanıyla tasvir eder” (Vakit, 6 Haziran 327) açıklamasıyla sunulur. Şiir, dokuz bölümden oluşmakla birlikte, bu bölümler arasındaki sınırlar kesin olarak belirlenemez ve aynı konunun farklı beyitlerde tekrar ele alınması şiirin doğal akışını engellemektedir. Şair Eşref, bu eserinde hürriyet kavramının siyasî ve toplumsal hayatta nasıl algılandığını ve hürriyetin getirdiği veya götürdüğü unsurları kendi bakış açısıyla anlatır. Şiir içerisinde, Namık Kemal’in “Hürriyet Kasidesi”nde yer alan bazı ifadelerini tırnak içinde kullanarak, Namık Kemal’in umut vaat eden ifadelerinin gerçekleşmediğini adeta örnekleriyle gösterir.

Şiirin ilk bölümünde, hürriyet kelimesinin ortaya çıkışı anlatılır. Şair Eşref’in hürriyet kavramına olan bakışı ile, hürriyet adı altında yapılan eylemlerin aynı şey olmadığı vurgulanır:

Verdi ziyet âleme bir verd-i handânın adı,
Doğdu, hürriyet konuldu bir perişânın adı.

Osmanlı Devleti’nin altı yüz yıl boyunca sürdürdüğü devlet düzeni, sonunda hürriyet kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak şairin bakış açısına göre, hürriyet devletin kurtuluşunu değil, aksine daha fazla yozlaşmayı teşvik eden bir anlayışa dönüşmüştür. Şair Eşref, hürriyetin kimse tarafından verilip alınamayacağını, bunun Allah tarafından bahşedilen bir lütuf olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda, Namık Kemal’in hürriyeti siyasî bir kavram olarak ele almasına Şair Eşref aynı perspektiften bakmaktadır:

Hep yapan bu inkılâbı hazret-i Allah iken,
Ortaya bîhûde çıktı ba’zı Şeytânın adı.
Kaldı ancak hazret-i Allah’a hall-i müşkilât,
Kördüğümünden de beter birçok muammânın adı.

Hürriyet adı altında, insanların çevresi “kale duvarları” ile kuşatılmış, liyakatsiz bireyler göreve getirilmiştir. Sahtekârlar, medrese talebeleri gibi toplumda itibar kazanmış, bu bozulmuş düzene bakanlık (nezaret) da sebep olmuştur. Devletin alt kademesinde ve bakanlıklarda liyakatsiz kişilerin göreve gelmesi, devlet işlerini sekteye uğratmanın yanı sıra toplumda da devlete karşı güvensizlik oluşturmuştur. Bu değişen düzende tek değişmeyen ise Sultan Abdülhamid’dir. Çıkarılan kanunlar, toplumu düzene sokma, devlet işlerini belirli esaslara bağlama ve toplumu refaha kavuşturma gibi bir işlev taşımamaktadır. Ancak devlet erkânı, hürriyet kavramının içini bo-

şaltarak “hürriyet, meb’ûsân ve a’yân” kelimelerini boş bir şekilde tekrar etmiştir.

Kaht-ı ricâlden şikâyet eden şair, adı dolaşan kahramanların zenginlerle iş birliği yapmasından rahatsızlık duymaktadır. Hizip hareketlerinde bulunmak, farklı düşüncelere sahip olanların bir araya gelmesi ve siyasi kararlara muhalif düşüncelere karşı olmak, “mürteci” damgası yemelerine sebep olmaktadır. Siyaset ve toplumun önde gelen kişilerinin zenginlerle iş birliği yapması, din ve iman kavramlarını da adeta boş bir söz haline getirmektedir. Özellikle jurnallerin ülke genelinde yalan yanlış bilgileri sadece para kazanmak için getirmeleri, önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer bir gün jurnaller haber getirmezse, onların da adı mürteci olarak yaftalanmaktadır. Şair Eşref, bu durumun dinle olan bağın kopmasından ve yozlaşmasından kaynaklandığını düşünmektedir:

Pek de çokmuş kahbe meşrutiyetin zenpâresi,
Şimdi beydir eskiden binlerce uryânın adı.
Memlekette kalmamış sıdkı bütün bir müslüman,
Parladıkça parladı birçok sefilânın adı.

İnsanların toplumlara katılımı, sadece farklı düşüncelere sahip olmalarından değil, çoğunlukla sadece kendi çıkarlarını gözetmeleri amacıyla gerçekleşir. Bu nedenle, cemiyetler genellikle sahtekarların sığınağı durumundadır. Şair Eşref, Sultan Abdülhamid’i eleştirir. Abdülhamid’in halkı mahkûm ederek sultan olması, hatta Şeytan’ın adının bile geçmesini engellemiştir. Sultan Abdülhamid, bir halk düşmanı olarak, hafiyelik kurumu aracılığıyla insanları kontrol altına almaktadır.

İttifak kelimesinin yanlış anlaşıldığını düşünen Şair Eşref, fikir birliği, ortak hareket etme gibi kavramlar yerine ittifakın, “grev” gibi eylemlerde kullanılarak içeri boşaltıldığına inanır. İttihad da anlamını yitirmiş kavramlardan biridir ve isyan anlamında kullanılan bir terim haline gelmiştir. Namık Kemal’in ittifak ve ittihad kelimelerinde milletin ve devletin bekası için fayda görmesiyle karşılaştırıldığında, bu kelimelerin otuz yıl içinde tamamen olumsuz anlamlar etrafında birleştiğini savunur. Meşrutiyet, hürriyet getirmesi beklenirken, kavramların içeri boşaltarak kötü gidişi daha da hızlandırmıştır.

Parlamentarizmin mantarlarından el-hazer!
Hatıra birlik gelir bunlarla Şeytan’ın adı.
Hokkabazlar aynı “istibdat”ı hürriyet diye,
Gösterip derler: “Değiştirdi hokkabazın adı?”

Hürriyetin yeniden tesis edilmesi zor değildir. Bunun için öncelikle insanların durumunun düzeltilmesi ve hürriyetin bir kişiden beklenmemesi gerektiğini vurgular. Hürriyet, Allah'ın insanlara lütfettiği bir özellik olduğuna göre, tüm Müslümanların birlik içinde bu hürriyet için canlarını feda etmeleri gerektiğine inanır. Şair Eşref, böyle bir hürriyetin ancak gerçek bir hürriyet olabileceğini düşünmektedir:

Hamdi Lillah rûz-i meşrûtiyyete girdik sezâ,
Hep uhuvvet konsa bundan sonra sıbyânınadı.
Karşımızda bir mücellâ levh-i mir'at isteriz,
Olmasın böyle doruk mir'ât-ı devrânın adı.

İttihad ve ittifak kavramlarının içeriğini boşaltılıp anlamsızlaştırılmasına karşı, Namık Kemal'in vurgu yaptığı bu kavramlar yerine, Şair Eşref uhuvvet kelimesini öne çıkarır. Bu uhuvvet sadece Müslümanlar arasında değil, diğer dinlerin mensuplarını da içine alan geniş kapsamlı bir uhuvvettir. Toplum içinde uhuvvet düşüncesi benimsenmeden, hürriyetin tam anlamıyla gelmesi mümkün değildir. Ancak şu an içinde bulunulan durum, Müslümanların adını kirletmekten başka bir işe yaramaz. Bozulma devlet yapısı içindedir. "Resmî" olarak yapılan ilanların her biri yalandır. Bu anlayış değiştirilir ve doğruluk esas alınır, Balkanlar'da devam eden karışıklıklar da son bulacaktır. Osmanlı Devleti'nin temel değerleri, Şair Eşref'in üzerinde durduğu en temel konulardır. Uhuvvet ile birlikte adalet ve ihsan kavramları da onun için değerini kaybetmemesi gereken kavramlardır. Bu kavramlar gerçek anlamda kullanılıp uygulanmadıkça, yapılan değişiklikler sadece sözde kalacaktır. Şair Eşref, bu kavramların değerini yitirmesinde devrin siyaset adamlarını suçlar. Asıl sorun, yeni neslin, iş bilmediği halde işin başına geçmesidir.

Eğitim sistemi konusunda da Şair Eşref yanlıslara işaret eder. İrfan ve ilim ortadan kalkmış, eğitimde de diğer konularda olduğu gibi sadece isim değiştirmeye yetinilmiştir. İlim sahibi olmadan bilgi sahibi olan insanlar kahvelerde her şeyi bildiğini zannederek konuşmaktadır:

Öyle köksüzdür maarif bizde yoktur bir bilen,
Ehline mâlûm olur cennette Tûbanın adı.
(...)
Kahvelerde boşboğazlarla ne lâzım hasbihâl,
Hallolunmuştur bilenlerce mu'ammânın adı.
Bilmeyenlerde eşeklik var, bilenlerde sükût:
Mümteziclik oldu bizde seyr ü husrânın adı.
Birtakım alçak dehâlet eyledi cem'iyyete,

Oldu “erbâb-ı hamîyyet” çok herâsânın adı.

Gerçek ilim ve irfan sahiplerinin “erbâb-ı hamîyyet”ten olmalarının bir önemi yoktur. İnsanlar, o kadar menfaatperest olmuştur ki dün dine itiraz eden bugün dini savunur hale gelmiştir. İkiyüzlü bir toplum meydana çıkmıştır. Namık Kemal’in “Biz ol ulvî nihâdânız ki meydân-ı hamîyyette” mısrasına karşılık Şair Eşref, hamîyyet meydanında kimin kim olduğunu ayırt etmenin zorluğundan bahseder. Yüce yaratılışlı bir millet dinden uzaklaştıkça son Müslümanlar Afganistan ve İran’da anılacaktır. Din konusunda hassasiyetin yitirilmesi, toplumda farklı düşüncelerin, ihtilafın ortaya çıkması bir fikir zenginliği değil isyanın isim değiştirmiş halidir.

Azınlıklara verilen haklar da Şair Eşref’in eleştirdiği konular arasındadır. Tanzimat ile birlikte azınlıklara verilen haklar, zamanla bu grupların daha fazla talepte bulunmalarına sebep olmuştur. Şair Eşref, Ermenileri örnek olarak göstererek, Ermenilerin terfih-i rağbet istediklerini ve toplumda oluşturulmak istenen kardeşlik düşüncesine uymadıklarını belirtir. Özellikle gençleri eleştiren Şair Eşref, liyakat sahibi insanların iş başından uzaklaştırılarak, iş bilmez gençlerin ön plana çıkmasından rahatsızdır. Gençlerin iş başına gelmesi âdâb ve erkânı ortadan kaldırmıştır. “İnsan” azlığından şikâyet eden şair, bu durumdan kurtulma reçetesi olarak din ve imanın yeniden toplumda hâkim olması gerektiği düşüncesindedir. Ancak genç nesil Müslüman adının geçmesinden bile rahatsızdır. Mekânlarda yapılan değişiklikler de ayrı bir sorun olarak durmaktadır. Camilerin kiliseye dönüşmesi bile bu ortamda yadırganmayacak bir değişikliklerdir. Şair Eşref, bu değişim karşısında âdeta Abdülhamid’e özlem duyar. Artık onun adının bile anılması, bozulmanın ve yozlaşmanın ne kadar hızlı gerçekleştiğini göstermektedir. Toplum düzenini sağlayan yardımlaşma bile artık zorla yapılmaktadır:

Hey eşek oğlu, verilmez îâne bîrrızâ
Cebr ile almak mı hürriyetde ihsânın adı.
Çok olup da pâresi, senden eşektir vermeyen
Çıkmalı pâzar yerine öyle hayvânın adı.

Bir gelenek olarak sürdürülen tarikat ehli de bu bozulmadan payını alır. Kimin pîr olduğu, kimin talebe olduğu da belli değildir. İnsanların da buna dikkat ettiği yoktur. Gözleri kapalı birine mürid olmak, bu ilişkinin değerini düşürmüştür:

Bu târikin pîri kimdir, söyle Allah aşkına,
Pîri yok ya, ne sana rehber olan cânın adı.
Gözleri bağlı dühul ettin değil mi, kör gibi?

Dâima meçhûl-i mutlak sence elvânın adı.

Mürîd ve mürşit ilişkisinin bozulması ve pîr olmayanın tarikatın başına geçerek insanları yönlendirmesi, Paris'te görülen din ve toplum ilişkisinin ülkede uygulanmaya çalışılmasının bir sonucudur. Üstünlük, erken kalkanın hakkıdır:

Hâkimiyet, şimdi erken kalkanın mahkûmudur.

Bak, mücahid oldu şimdi çok eşirrânın adı.

Bu bozuk düzenden kurtulmanın çaresi ise sulh içinde yaşamayı öğrenebilmektir. Şiirin son bölümlerinde ise Şair Eşref'in hedefinde Jön Türkler vardır:

Anlaşılmaz ekseri Jön Türk müdür, Bon Türk müdür?

Sanki hayvâna konulmuş bâzı insanın adı.

Jön Türkler, bir mirasa konmuş ve kendisine Jön Türk diyen bu insanlar edep ve erkân bilmeyen gençlerdir. Gelecek ümidiyle bu düşünceyi kabul edip onlara dâhil olanlar, kendilerinden çok şey kaybetmiş, "seyyid iken yezid" olmuştur. Jön Türkler hareketinin Selanik'te başlaması ve bu düşüncenin Anadolu'da hızla yayılması, Şair Eşref'i endişelendirir. Kısa sürede tüm Anadolu'yu saracak bu anlayış, İzmir'i bile Selanik'e döndürecektir. Bunun en büyük göstergesi, insanların Müslüman isimlerini bırakarak ecnebi isimlerini almaya başlamalarıdır. Bu bozulmuşluğu ve yozlaşmayı durdurmak için de Allah'tan yeni bir peygamber ve yeni bir kitap gelmeyecektir. Yapılması gereken, dinin esaslarına geri dönmektir. Türklük isminin ön plana çıkartılması karşısında Osmanlı ismi ise küçük görülen ve istenmeyen bir isimlendirmeye dönüşmüştür. Jön Türkler, pervâsız bir şekilde isim değiştirmeye meraklıdır. İslâmî isimlerin kaldırılarak keyiflerine göre yeni isimlendirmeler yapmaları, yakında Kur'an'ın bile değiştirilmesine sebep olabilir. Durum şaire göre daha da kötüye gitmektedir:

Çıkırsa da meydâna fırka zâdegânından biri,

Arzu etse hep olur bamyâ, badıncânın adı.

Hükmedüp Cem'iyetin erkân-ı hâsından biri,

En birinci Sûre olsun der ki "Tâhâ"nın adı.

Ekseriyet fırkası birden karârı gjydirir,

Öyledir derler, asıl Tevrât'taki ânın adı.

Kararların verilmesinde doğru yanlış ya da akıl ve mantık ölçülerine bakılmadan hürriyet kavramını yanlış anlayan Jön Türkler, çoğunluğu oluşturdukları için hürriyet adı altında istediklerini yapabilmektedirler. Devlet işlevini yitirmiş, toplumda yeni bir anlayış hâkim olmuştur:

Yok yere gezmektedir dillerde ârânın adı,
Gayr-ı resmî ekseriyyet firkâsı mahcuzdur.

Jön Türklere eleştirilerini sürdüren Şair Eşref'in en önem verdiği konulardan başında kelimelerin gerek yabancılaştırılması gerek içlerinin boşaltılarak anlamlarının yitirilmesine neden olmalarıdır. “Humma-enfilonza”, “kadro harici-süprüntülük”, “cihâd-ı ehl-i imtihan-boykotaj”, “raks-dans”, “genç-Jön Türk”, “toplanma-miting”, “debistân-lise” bu değişikliklerden birkaçıdır.

Toplum fakirlik içinde kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz durumdadır. Eskiden fakirlere yardım eden devlet, “adl ü ihsân”ını göstermeli ve yardım elini uzatmalıdır. İnsanların bir araya gelip dertleşmesi bir suç olmaktan çıkartılmalıdır. Bu toplanıp konuşmalar, pehlivan insanların ortaya çıkmasını ve eğitilmelerini sağlamaktadır. Milletin “feyz ve terakki”si ancak böyle sağlanabilir. İsim değişiklikleri ve isimlerdeki yabancılaşma Şair Eşref'in şiddetle karşı çıktığı değişikliklerdir. İsimlendirmenin Allah tarafından yapıldığını, Hz. Âdem ve Havva örneğinden başlayarak anlatan şair, bu isimlerin değiştirilmesini de ilahî nizama uygun bulmaz. Bu değişimlerin sebebi de Jön Türklerdir. Vatan, kendisine Jön Türk diyen “çoluk çocuğun” elinde bir oyuncacağa dönmüştür. Genç, tecrübesiz insanların adı birden göklere çıkartılarak, bakan yapılmaktadır. Her ne kadar bu yapılanlar hüsn-i niyet adı altında yapılsa da yapılan devlete ve millete zarar vermektedir. Hürriyetin yanlış anlaşılması ve hürriyetin Allah'tan, dinden ve inançtan uzaklaşmak olarak görülmesi de büyük bir yanılıdır. Bu yanılı birçok Müslümanın dinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Yenilik ve değişim adına yapılanlar, Frenk usulünün tatbik edilmesinden başka bir şey değildir. Şeytan, isim değiştirerek hürriyet adını alarak, hürriyet kisvesi altında her türlü kötülük iyilik olarak gösterilmeye başlandı. Bu nedenle de inançlı insanlar, toplumda saygı göremez oldu. Şair Eşref, böyle bir ortamda eskilerin güzelliklerinden ve değerli insanlarından bahsetmenin de faydasız olduğu kanaatinde. Onu anlayacak ne anlayış ne de idrak kalmıştır. Eski ile yeni karşılaştıran şair, mekânların bile bu değişimden nasibini aldığını belirtir:

Sanki gökten Arza bârân-ı belâ yağmaktadır,
Bizce kasvet günleri oldu bahârânın adı.
Bir zamanlar eğlenirdik zevk-ı Sadâbât ile,
Yâd olunmaz şimdilik ol yerde cânânın adı.
Girdi şimdi taht-ı tazyika Bizans'ın zenleri,
Ortadan kalkmış mı bilmem hubb-i nîsvânın adı.

Güzellik ve güzel kavramları da değişmiştir. Artık Frenk kızlarının güzelliği anlatılır olmuştur. İsimleri değişik, simaları değişik bu kızlar güzel olarak topluma benimsetilmeye çalışılmaktadır. İstanbul bizim için Kâbe gibi kut-saldır. Bütün bu değişimleri hak etmemektedir. Bu değişiklikler olacaksa İngiltere'ye ihtiyaç vardır. Bütün değişimler, İstanbul'u İngiltere'ye ve insan-ları da bir İngiliz'e çevirme çabasıdır:

Hâricen birçok zaman lâzım bize İngiltere,
Çünkü bence İngiliz aynıyle rubanın adı.

Hakikat kavramı üzerinde duran Şair Eşref, artık hakikatin “mâlihulyâ” olmamasını ister. Çünkü nasıl yazılırsa yazılsın hakikatin anlamı değişmez. Hakikat, kişiden kişiye değişmeyen toplumsal mutabakatla kabul edilen bir kavramdır. Bankaları da eleştiren Şair Eşref, toplumu iflasa sürükleyen bir neden olarak bankaları gösterir. Maliye bakanı banka kurumlarına önem vermiş olsa da bu milletin düzenini bozmaktadır.

Şair Eşref'in toplumda gördüğü bir diğer sorun da iftira ve dedikodudur. Milleti yaşatmak gibi bir amaç varsa, öncelikle bu sorunun halledilmesi ge-rekmektedir. Böyle bir ortamda kimin cevher kimin bozuk olduğunu anlamak da mümkün değildir. Yeni bir başlangıç yapabilmek için de “afv-i umumi” yapılması gerektiğini düşünen şair, genel af ile adalet ve ihsanın ortaya çı-kacağına belirtir. Eğer adalet ve ihsan toplumda tekrar sağlanacaksa, liya-katsiz de olsa devlet erkânının bile devam etmesinde bir beis görmez. Ma-kam ve mevki peşinde koşanların aynı göreve devam etmelerinde sorun yoktur. Ancak liyakat sahibi insanların da onların en azından yardımcı olarak alınmasını ister. Adalet ve ihsanın tekrar tesis edilmesi, din kurumunu da düzelterektir:

Siz yine nâzır olun onlardan olsun müsteşar,
Batmasın Osmanlılarda şöhret ve şânın adı.
Doğrudur bu sözlerim, hep kaldırıp durma omuz
Şânı artar tekkenin çok olsa mihmânın adı.

Devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için devlet işlerinde tecrübeli insanların olması gerekmektedir. Gençler, farklı alanlarda çalışırsa daha iyi olacaktır. Bu değişim yapılırken de dinle olan bağ koparmamalı, dualar eksik edilmemelidir:

Yığmal harman gibi âmin âmin üstüne
Çıkmalı Allah için altta kalan cânın adı.

Devlet işlerini tecrübeli insanlar devralır, gençler kendi işlerine döner-lerse Allah'ın da yardımı ile bu millet kurtulacaktır. Anarşi ve ihtilal ancak

böyle son bulacaktır. Şair Eşref, şiirin son kısmını tavsiye ve ümitlerle bitirir. Millet için artık bahar zamanı gelsin. Basın kendisini toplayarak asıl işine geri dönsün. Devlet erkânından eleştirdiği kişiler olmasına rağmen Şair Eşref, Niyâzi Bey'in makamını korumasını onun liyakatli olduğunu söyler. Onun amacı gerçekten devletin kurtulması ve milletin refaha ermesidir. Bu tip insanların devlet yönetiminde daha fazla söz sahibi olması gerekir. Bir diğer kişi de devlet erkânından Salahâddin Bey'dir. Şair Eşref, Salahâddin Bey'e ayrı bir önem verir. Onu Selahaddin Eyyubi'den bile üstün görür. Şekib Bey de adı, şan ve şöhretle anılmaya değer milletvekillerinden biridir. Mecdî Efendi de övülmeye layık bir milletvekilidir. Şair Eşref'in saydığı bu insanların hepsinin ortak özelliği milletvekili olmaları ve amaçlarının gerçekten vatanın ve milletin kurtulmasıdır. Önem verdikleri değerlerin başında da din ve iman gelmektedir:

Âkıbet düştü öne Mecdî Efendi âferin,
Levh-i alâya yazılsın ehl-i imânın adı.

Namık Kemal, "Hürriyet Kasidesi"ni 1876 yılında kaleme alır. "Hürriyet Kasidesi"ne genel olarak bakıldığında Namık Kemal'in siyasi ve toplumsal hayata hürriyet kavramı penceresinden baktığını ve milletin bir ümitsizlik içerisinde olduğunu ve bu ümitsizliğin geçici olduğunu hürriyetin gelmesi ile birlikte bu sorunların ortadan kalkacağını, milletin eski güçlü günlerine dönmesinin mümkün olduğunu, milletin şimdiki durumunu da yaralı aslana benzettiğini, ayaklarına zincir vurulmuş milletin bir gün tekrar ayağa kalkabileceğini şiirin ana teması olarak belirlediğini söyleyebiliriz. Namık Kemal gelecekte umutludur.

Ancak, Şair Eşref'in otuz yıl sonra yazdığı "Kaside-i Hürriyet" naziresinde, hürriyetin getirmediği olumlu değişikliklerin, hatta toplumun daha da kötüleştiğini ifade eder. Hürriyet kavramının doğuştan Allah tarafından verildiğini ve bu değer anlamını değiştirmeye çalışmanın sorunlara yol açtığını savunur. Jön Türklerin devleti ve milleti Batılılaştırma çabalarını eleştirir ve bu değişikliklerin, milletin öz değerlerini yitirmesine neden olduğunu düşünür. Şair Eşref, milletin kurtuluşunun ancak adalet, ihsan, âdâb ve erkân gibi eski değerlere dönüşle mümkün olabileceğini savunur.

Hürriyet Kavramına Bakış Açısı: İki Devir İki Şair

Hürriyet kavramını hayatlarının ana hedefi olarak gören iki farklı dönemin şairleri Namık Kemal ve Şair Eşref, temel olarak devletin kurtuluşunu esas alırlar. Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"nde toplumun ve devlet idaresinin o günkü durumu göz önüne alınarak aslında düzelmeyecek bir husus

olmadığını, düzelmek için gerekli özelliklerin millette var olduğunu düşünmesi ve milletin tekrar ayağa kalmasının kendi elinde olduğunu söylemesi onu hayatında bir hürriyet ve vatan şairi haline getirir. İttifak, halka hizmetin esas amaç olarak kabul edilmesi, geçici makam ve mevki hirsından vazgeçilmesi, yardımlaşma, insanların farklı düşüncelerinde bir zenginlik olduğu, içinde bulunulan durumun kaderin bir cilvesi olduğu, bu imtihanın da milletin sahip olduğu değerler atlatılabileceği, Osmanlı fikri etrafında birleşilmesinin çıkar yol olarak görülmesi, çalışmak, gayret etmek gibi hasletlerin hürriyetin gelmesi için önemli unsurlar olduğu, devletin ve milletin kurtuluşunun bir vazife olarak görülmesi, geleceğin milleti ye's ve ümitsizlikten kurtaracağına düşünülmesi Namık Kemal'in kasidesinde üzerinde durulan konulardır. Bu bağlamda Namık Kemal'in hürriyeti, devletin ve milletin kurtuluşu için bir çözüm olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Ancak "Hürriyet Kasidesi", ittifak ve Osmanlılık düşüncesi haricinde doğrudan bir çözüm önerisi sunmaz. Milletin hürriyetle birlikte sahip olacağı değerleri tekrar ortaya çıkacağına dair ümit verici sözler ve ümitlerle doludur.

Şair Eşref ise Namık Kemal'den daha farklı bir anlayışa sahiptir. Öncelikle yazdığı nazirede aradan geçen otuz yıl sonrasında bile değişen bir şey olmadığını, hatta hem devlette hem de millette yozlaşmanın ve bozulmanın daha hızlı gerçekleştiğini belirtir. "Kaside-i Hürriyet" şiirinde ise siyasi ve toplumsal hayatın fotoğrafını çekerek kendince yanlış giden şeyleri eleştirir. Genel olarak da İslami değerlerin hâkim olması, farklı milletlerin kendi kimlikleri ile ortaya çıkışının artık önlenemez bir gerçek olduğu; bu nedenle Namık Kemal'in kendisini hâlâ Osmanlı torunu olarak görmesini eleştirerek Türklüğe vurgu yapması, birleşmenin Osmanlı çatısı altında değil, İslamiyet esaslı bir yönetim ile birlikte gerçekleşeceğini savunması ayırt edici özellikleridir. Şair Eşref, adalet, ihsan, âdâb, ihsân, sulh gibi kelimelerin gerçek anlamda hayata geçirildiğinde bir kurtuluş reçetesi olacağını savunur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devletteki kötü gidişi durdurmak ve milleti uyuduğu gaflet uykusundan uyandırarak yeniden ayağa kaldırmak her iki şairin de esas amacıdır. Şartlar ve insanlar değişse de kurtuluş, insanlara bağlı olarak gerçekleşmeyecek değerlerin yeniden hayata geçirilmesi beraberinde getirecektir.

Sonuç

1879 Fransız İhtilali'nden sonra kavramların Batı'da hızla değişim ve dönüşüme uğraması, Aydınlanma çağını başlatır. Tanzimat döneminde, özellikle şairler, yazarlar ve düşünürlerin Fransa'ya gitmeleri, hak, hürriyet, adalet, kanun, medeniyet gibi kavramların Osmanlı Devleti'ndeki anlamını

da değiştirmeye neden olur. Batı ve Doğu anlayışları arasındaki bu çatışma, Tanzimatçılarda bir kafa karışıklığına yol açar. Tanzimatçılar, bu kavramları sadece devletin kurtarılması için siyasi hayatta uygulamak için çabalar sarf ederler. Bu dönemde bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili doğrudan bir çaba gözlenmez.

Tanzimat şairleri arasında önemli bir yere sahip olan Namık Kemal, hürriyet konusuna siyasi anlamıyla yaklaşır. Tanzimat'ın ilanıyla başlayan yenileşme ve Batılılaşma çabaları Namık Kemal için yeterli değildir. "Hürriyet Kasidesi" şiirinde devletin ve toplumun durumunu çizen Namık Kemal, Âli ve Fuat Paşa'ların Mustafa Reşit Paşa'dan sonra sadrazam olmasıyla birlikte yenileşme çabalarının durduğu kanaatinde. Devlet ve millet zayıf durumda olsa bile, bu onun için bir umutsuzluk unsuru değildir. Devletin kurtulması ve milletin ayağa kalkması için gerekli güç ve ahlaki özellikler millette bulunmaktadır. Bu güçlerin ortaya çıkarılması, devletin kurtuluşunu sağlayacak ve bu süreçte millet gerçek anlamda hürriyete kavuşacaktır. Şiirde Osmanlılık düşüncesine atıfta bulunan Namık Kemal, kurtuluşun bir adımının Osmanlılık düşüncesine dönme gerekliliğinde olduğunu savunur. Şiirin hemen her beytinde birinci mısra içinde bulunulan durumu resmederken, ikinci mısra geleceğe dönük umutlu ifadelerle doludur. Namık Kemal, geleceğe umutlu bakar ve bu için sadece biraz daha zaman gerektiğine inanır.

Tanzimat ile başlayan Batılı kavramların Osmanlı toplumuna girmesi, kafa karışıklığının ana nedenlerinden biri olabilir, ancak Şinasi'nin hak, adalet, kanun, medeniyet kavramlarında daha cesur adımlar atması dönemi için erken, devlet yönetimi içinse geç kalınmış adımlardır. II. Abdülhamid dönemi ve istibdat yönetimi, Tanzimatçıların vurguladığı bu kelimelerin bir süreliğine unutulmasına yol açar. Ancak 1908'den sonra özellikle Jön Türkler tarafından bu kelimelerin yeniden gündeme getirilmesi ve Jön Türklerin devlet yönetiminde etkili olması, bu kavramları tekrar öne çıkarır.

II. Meşrutiyet döneminin şairlerinden Şair Eşref, Namık Kemal gibi hürriyete özel bir önem veren bir şairdir. Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'ndeki geleceğe dair umutlu ifadelere nazire yazan Şair Eşref, geçen otuz yıla rağmen durumun daha da kötüleştiğini, hamiyetin, yardımlaşmanın, vatan sevgisinin, vatani kurtarma isteğinin, hürriyetin, adaletin ve hakların millette kaybolduğunu ifade eder. Millet ahlaki olarak daha düşük bir seviyeye düşmüştür. Şair Eşref, Osmanlılık düşüncesinin kurtuluş reçetesi olmadığını, II. Meşrutiyet döneminde etkilenen milliyetçilik akımını benimseyerek Türklüğü öne çıkarır.

Şair Eşref'in müstakil olarak yazdığı "Kaside-i Hürriyet" şiiri, Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'nden oldukça farklıdır. Şair Eşref, hürriyeti sadece siyasi bir hak olarak değil, aynı zamanda Allah'ın insanlara doğuştan verdiği bir lütuf olarak görür. Jön Türklerin tecrübesizliklerini, yapılan haksızlıkları ve adaletsizlikleri eleştirir. Şair, kötü gidişattan kurtulmak için şer'i hükümlere dönülmesi gerektiğini savunur ve hürriyet kelimesini devlet tarafından verilen bir hak olarak değil, bireysel bir hak olarak düşünülmesi ve öyle davranılması gerektiğini belirtir. Şiirinde devlet yönetimi için önerilerde bulunan şair, Namık Kemal'e göre daha yapıcı ve rehber bir tutum içindedir. İstibdat yönetimi altında baskılanan milletin, Namık Kemal'in bahsettiği özellikleri yitirmesine rağmen, tepeden başlayacak bir liyakat temelli sistemle gerçek hürriyete kavuşabileceğine inanır. Şair Eşref, ittifak ve ittifak kelimelerinin anlamlarını yitirdiğini ve bu kelimelerin bozgunculuk yapmak için bir araya gelmek anlamına geldiğini söyler; İslam'ın birleştirici bir unsur olarak kullanılmasının bölünme ve parçalanmayı durduracağına inanır.

Genel olarak, Namık Kemal'in hürriyet kavramına bakışı daha umutlu iken, geçen otuz yılın devlete ve millete kaybettirdikleri karşısında Şair Eşref İslam birliği ve Türklük bilincini kurtuluş reçetesi olarak sunar. Şair Eşref, milletin kurtuluşunun ancak adalet, ihsan, âdâb ve erkân gibi eski değerlere dönüşle mümkün olabileceğini savunur. İki farklı siyasi dönemin şairlerinin hürriyete bakış açılarında ortak bir nokta, devletin kurtulması ve milletin hürriyete kavuşmasıdır. Ancak Namık Kemal için bu, siyasi bir devrimle mümkün olurken, Şair Eşref için bireysel çaba ve İslami esaslara dönüş, Türklük kimliğine sahip çıkma hürriyeti toplumda yeniden tesis edecektir.

Tanzimat döneminin önemli düşünürlerinden ve devlet adamlarından biri olan Namık Kemal Hürriyet Kasidesi'nde siyasî ve toplumsal açıdan hürriyet kelimesini ele alır. İçinde bulunulan durum iç açıcı değildir. Ancak bu devletin ayağa kalkması için her şeyin tükendiği anlamına gelmez. Devletin ayağa kalkması için hürriyet kavramı etrafında geleceğe yönelik ümitvar ifadelerle hürriyet kavramını merkeze aldığı bir anlayışla bir çözüm önerisinde bulunur. Şiirde siyasî yapıyı eleştiren şair, gelecekte ümitlidir.

II. Meşrutiyet şairi Şair Eşref öncelikle yazdığı nazire ile Namık Kemal'in şiirinde bahsettiği hürriyetin kuru bir hayal olduğunu, aradan otuz sene geçmesine rağmen bir şeylerin düzelmek yerine daha da kötüye gittiğini vurgular. Bağımsız olarak yazdığı "Kaside-i Hürriyet" şiirinde ise Jön Türkler başta olmak üzere devrin devlet yönetimini ve yöneticileri eleştirir. Getirmek istenen hürriyet, kısmen de olsa gelmiş olsa bile liyakatsiz insanların başa gelmesi, toplumda hak, adalet, hürriyet, medeniyet gibi kavramların

yanlış yorumlanarak siyasî ve toplumsal yapının daha da bozulduğunu gözler önüne serer. Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'nde ifade ettiği ve büyük bir heyecanla anlattığı gelecek günler gelmemiş, hürriyetin yanlış yorumlanmasından dolayı her şey daha da kötüye gider.

Kaynakça

- Çağrıncı, Mustafa (1998). "Hürriyet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.18. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çalışkan, Âdem (2014). "Namık Kemal'in 'Hürriyet Kasidesi' ve Tahlili". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31): 81-118.
- Dağlar, Oya (2008). "II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908)". *İ.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38: 141-159.
- Doğan, Sedat (2014). *Tanzimat Dönemi Türk Düşüncesinde Hürriyet Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, Mithat (2014). "Şiirsel Tavrın Öncülüğünde İnsanı Yeniden Düşünmek: Namık Kemal ve Hürriyet Kasidesi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1): 240-250.
- Göçgün, Önder (1999). *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gürlek, Dursun (1988). *Namık Kemal, Hayatı-Sanatı-Eserleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Huyugüzel, Ömer Faruk ve Çağın, Şerife (2006). *Eşref, Bütün Eserleri*. Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1998). *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal (1982). "Namık Kemal / Hürriyet Kasidesi". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Resimli, Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2. İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi.
- Mardin, Şerif (2015). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. Çev. Mümtaz'er Türköne vd. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2018). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4, Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil (2017). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Montesquieu (2019). *Kanunların Ruhu Üzerine*. Çev. Berna Günen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Namık Kemal (1293/1876). “Besâlet-i Osmâniyye ve Hamiyyeti İnsâniyye”. *Vakit Gazetesi*, nr. 236, 2 Haziran.
- Namık Kemal (1872). “Hukuk”. *İbret*, nr. 5, 13 Rebiulahir 1289/20 Haziran.
- Namık Kemal (1873). “Medeniyet”. *İbret*, nr. 84, 2 Zilkade 1289/1 Ocak.
- Namık Kemal (1876). “Mükatebat-ı Siyasiye”. *Muharrir Mecmuası*. C.1, 3. Cüz, Rebiulevvel 1293/Mart.
- Namık Kemal (2005). “Medeniyet, Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri”. *Bütün Makaleleri I*. Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, Dinçer (2019). Tanzimat Edebiyatında Kavram ve Tanım Tartışmaları. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Solak, Ömer (2009). “Ziya Paşa'nın Terci-İ Bend'i ve Tanzimat Neslinde İlk Tereddütler”. *Turkish Studies*, 4(3): 1990-2006.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2012). *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uçman, Abdullah (2006). “Namık Kemal”. *Tanzimat Edebiyatı*. [Haz. Abdullah Uçman vd. Ankara: Akça Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziyâ (2019). *Çağdaş Türk Düşüncesi Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yücebaş, Hilmi (1984). *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*. İstanbul: Dilek Yayınevi.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.